

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.03.034>

УДК 346.91

О.О. ХУДЕНКО, канд. юрид. наук, асистент кафедри господарського права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
 orcid.org/0000-0001-6767-8375

СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ У ПИТАННЯХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Ключові слова: судова юрисдикція, господарські спори, господарські справи, юрисдикційність, Верховний Суд.

Розглянуто повноваження й обмеження Верховного Суду в коригуванні судової юрисдикції. Встановлено, що відправним для цього має бути предметний критерій (зокрема характер спірних правовідносин), а запобіжником — дотримання законодавчо встановлених засад розподілу юрисдикції. Наголошено на тому, що Верховний Суд повинен не тільки стверджувати належність господарських спорів до господарської юрисдикції, а й аргументувати причини їхньої неналежності до цивільної або адміністративної.

Вступ. Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким востаннє було повністю оновлено редакції процесуальних кодексів, вдалося не лише заповнити деякі прогалини та подолати довготривалі протиріччя у розмежуванні судової юрисдикції, а й породити абсолютно нові. Натомість новостворений Верховний Суд був наділений реальними повноваженнями для формування сталої судової практики, у т. ч. і щодо юрисдикції. Питання лише в тому, чи зможе він зосередити розгляд господарських спорів у межах судів господарської юрисдикції таким чином, щоб не підміняти законодавця та не порушувати чи ігнорувати чинні процесуальні норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різний час господарська юрисдикція була предметом досліджень В.В. Резнікової, І.Г. Побірченка, В.С. Щербини, С.Ф. Демченка та інших представників науки господарського процесуального права. Найвагоміший внесок у дослідження судової правотворчості серед українських учених зробив С.В. Шевчук.

Мета статті полягає в з'ясуванні умов та обмежень судової правотворчості в питаннях господарської юрисдикції.

Результати дослідження. *Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір.* З таких слів починається ч. 3 ст. 124 Конституції України.

Судова юрисдикція (юрисдикція судів) в авторитетних джерелах визначається як «повноваження суду вирішувати справу або виносити рішення» [1, с. 927]. Судову юрисдикцію варто відрізнити від судової компетенції, оскільки остання є узагальненим поняттям, що

охоплює всі повноваження суду (у тому числі проведення врегулювання спору за участю судді тощо).

Судова юрисдикція в Україні поділяється на конституційну та загальну. У межах загальної судової юрисдикції виділяють господарську, адміністративну, цивільну та кримінальну юрисдикцію. С.В. Шевчук зауважує, що «належне функціонування такої системи залежить, насамперед, від чіткого розподілу юрисдикції між судами різної спеціалізації. Якщо юрисдикція стосовно питань, що виникають в одній галузі права, в силу процесуальних норм розпорошена між судами різної спеціалізації, то така конструкція не тільки не сприяє ефективності судової системи, але й ставить під сумнів саму необхідність існування спеціалізації в рамках судової системи» [2, с. 544].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в ч. 1 ст. 8 передбачає, що *ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом*. Тобто законодавець ставить право на розгляд справи в суді в залежність від норм процесуального законодавства, які відносять конкретну справу до певної юрисдикції. З одного боку, такий підхід обмежує доступ до правосуддя (право на звернення до суду не повинно ставитися в залежність від положень процесуального законодавства щодо юрисдикції) і спричиняє юрисдикційні спори, коли визначення юрисдикції превалює над вирішенням спору. Але з іншого боку — це дозволяє забезпечити розгляд справи належним судом (*судом, встановленим законом*, за п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини).

Належними судами для розгляду справ, що пов'язані з господарськими правовідносинами, є суди господарської юрисдикції.

Майже до 2018 р. замість юрисдикції у Господарсько-процесуальному кодексі України (далі ГПК) використовувався термін підвідомчість, який за своєю суттю був покликаний розмежувати господарські спори, що розглядалися судами та несудовими органами (організаціями). Цей термін втратив свою актуальність ще з ухваленням Конституції України, оскільки в ній гарантується можливість передачі будь-якого юридичного спору на розгляд суду [3, с. 470, 477].

Тим не менш, підвідомчість дотепер зберігає своє значення в ГПК України у разі укла-

дання сторонами третейського застереження (арбітражної угоди), коли спір підлягає передачі на розгляд до відповідного третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, а не до господарського суду.

І.Г. Побірченко наголошував на «юрисдикційності господарських спорів», тобто відповідності між природою спору і органу, який його буде вирішувати [4, с. 98—100]. У контексті цього він зазначав, що «ігнорування необхідності відповідності зазначених властивостей господарських спорів правовою природою держорганів призводить на практиці до того, що вирішення окремих категорій господарських спорів законодавець доручає тим органам, які в силу своєї природи об'єктивно не здатні їх вирішувати» [4, с. 99]. Детальний аналіз подібних невідповідностей здійснювала В.В. Резнікова [5, 6].

Господарська та адміністративна юрисдикція є спеціальними по відношенню до цивільної, оскільки остання поширюється на всі судові справи, *крім справ, розгляд яких відповідно здійснюється в порядку іншого судочинства* (ч. 1 ст. 19 Цивільно-процесуального кодексу України (далі ЦПК України)).

Господарська юрисдикція поширюється навіть на спори, у яких стороною є фізична особа, яка не є суб'єктом господарювання, але характер спірних правовідносин свідчить про їхню господарську природу. Велика Палата Верховного Суду у цивільній справі № 125/703/16-ц дійшла висновку, що, *враховуючи характер спірних відносин, справа підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, а пред'явлення позову, у тому числі, до фізичної особи, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, не змінює правову природу юридичного спору та у даному випадку не є підставою для вирішення його в порядку цивільного судочинства*. Але господарська юрисдикція не поширюється, наприклад, на *справи у спорах, що виникають із земельних відносин, у яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, проте предмет спору в яких безпосередньо стосується прав і обов'язків фізичних осіб* (див. господарську справу № 911/4111/16).

Розмежування потребують також господарська й адміністративна юрисдикція. Суб'єктний критерій не є універсальним для подолання наявних прогалин та колізій у процесуальному законодавстві щодо юрисдикційної

належності господарських спорів із суб'єктами владних повноважень. Велика Палата Верховного Суду в адміністративній справі № 820/381/16 звернула увагу на помилковість поширення юрисдикції адміністративних судів на усі спори, стороною яких є суб'єкт владних повноважень, оскільки при вирішенні питання про розмежування компетенції судів щодо розгляду адміністративних і господарських справ недостатньо застосування виключно формального критерію — визначення суб'єктного складу спірних правовідносин (участь у них суб'єкта владних повноважень), натомість визначальною ознакою для правильного вирішення спору є характер правовідносин, з яких виник спір. Тому в таких справах потребує з'ясування характер спірних правовідносин (у межах предметного критерію), а саме їхня економічна (господарська) або владна (адміністративна) природа.

Так, в адміністративній справі № 826/15263/18 Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що оскарження суб'єктом господарювання рішення Апеляційної палати Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо відмови в реєстрації торговельної марки належить до господарської юрисдикції. Подібного висновку адміністративні суди та Верховний Суд дійшли, *ураховуючи суть та суб'єктний склад спірних правовідносин*, оскільки Вищий суд з питань інтелектуальної власності на той момент ще не був створений. Набуття виключних майнових прав на торговельну марку відбувається внаслідок її реєстрації (крім добре відомих), а тому відмова в реєстрації позбавляє заявника можливості заборонити або дозволяти використання свого позначення іншим суб'єктам господарювання. Тобто такий спір заявника із суб'єктом владних повноважень має економічні передумови, а не владні.

Верховний Суд визначив юрисдикцію господарських судів у справах про відмову в реєстрації торговельних марок, але процесуальний закон визначає її лише для Вищого суду з питань інтелектуальної власності (до того ж раніше розгляд подібних спорів до отримання охоронного документа та без оспорювання прав власників інших охоронних документів залишався за адміністративною юрисдикцією, див. адміністративну справу № 826/6726/16). Таким чином, розгляд конкретних справ був віднесений до господарської юрисдикції не

процесуальним законом, а постановою Верховного Суду. Судова правотворчість у питаннях господарської юрисдикції на перший погляд може здатися посяганням судової гілки влади на законодавчу, але це не так.

У цьому контексті важливо згадати доповідь Європейської комісії з прав людини (проміжний орган, який перевіряв прийнятність заяв до 1998 р.) у справі *Leo Zand v. Austria*. Заявник заперечував юрисдикцію суду, створеного постановою міністра як представника виконавчої гілки влади, а не актом органу законодавчої влади. Комісія в п. 69 своєї доповіді зауважила: *Завданням та метою положень пункту 1 статті 6, що вимагає, щоб суди були «встановлені законом», є забезпечення того, щоб судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежала від розсуду органів виконавчої влади, а регулювалася законом, що ухвалюється Парламентом. Проте це не означає, що делеговане законодавство є як таке неприйнятним у справах, що стосуються судової гілки влади. Пункт 1 статті 6 не вимагає від законодавчого органу врегульовувати кожну деталь у цій сфері шляхом прийняття офіційного акта Парламенту, якщо законодавчий орган встановить хоча б організаційну структуру судової влади.*

В.В. Резнікова наголошує на тому, що «саме спільні зусилля як судових органів, так і законодавця мають спрямуватись на те, аби звести до можливого мінімуму наростаючий сьогодні конфлікт судових юрисдикцій і забезпечити заінтересованим особам доступ до компетентного суду з метою ефективного здійснення судочинства» [6, с. 29].

Подолати протиріччя та заповнити прогалини в розмежуванні судової юрисдикції — завдання Верховного Суду в силу п. 6 ч. 2. ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус судів», адже за цим пунктом він *забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом*. З одного боку, підкреслюючи важливість розмежування судової юрисдикції та уникнення юрисдикційних протиріч між окремими палатами і колегіями Верховного Суду, скарги учасників з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції віднесено процесуальним законом на розгляд Великої Палати Верховного Суду (ч. 6 ст. 302 ГПК України). З іншого боку, законодавець зобов'язав суди враховувати висновки

Верховного Суду (ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 4 ст. 236 ГПК України), зокрема і щодо юрисдикції.

Водночас необхідно мати на увазі такі обмеження Верховного Суду в коригуванні судової юрисдикції:

1. Організація судової системи повинна залишатися за законодавцем (п. 98 рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі *Soëte and Others v. Belgium*). Суд не може ігнорувати чинні або створювати нові критерії розмежування судової юрисдикції. Допустимим є тлумачення змісту та умов застосування цих критеріїв. Наприклад, у цивільній справі № 348/992/16 при віднесенні справи до господарської юрисдикції Велика Палата Верховного Суду розтлумачила, що *реалізуючи дискрецію при визначенні предметної та / або суб'єктної юрисдикції справ, суди повинні виходити із суті права та / або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі*.

2. Ухвалення рішення, яке не було чітко визначено законом, повинно бути аргументованим і мати винятковий характер, а не бути звичайною практикою (п. 27 рішення ЄСПЛ у справі «Сокурєнко і Стригун проти України»). До того ж аргументованим не тільки в утвердженні господарської юрисдикції, а й у запереченні цивільної або адміністративної юрисдикційності спору.

3. Процесуальний закон не можна застосовувати по аналогії, це робить процесуальну форму розгляду справи непередбачуваною та є фактичною процесуальною діяльністю. Хоча апеляційні адміністративні суди вже майже рік спростовують цю правову аксіому.

У десятках постанов є припущення такого змісту: *Стосовно предметної підсудності чинний Кодекс адміністративного судочинства України (далі КАС України) аналогічної норми*

не містить. Проте згідно з ч. 6 ст. 7 КАС України у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону). Аналогія закону та аналогія права не застосовується для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади та місцевого самоврядування. Отже, чинним КАС України не заборонено застосовувати аналогію закону щодо прогалин у процесуальному законодавстві (наприклад в адміністративних справах № 852/1525/18, № 682/1041/19, № 753/9900/19 та ін.). Подібна практика виникла і поширилася внаслідок помилкового тлумачення ч. 6 ст. 7 КАС України та ігнорування визначеності процедур судочинства законом за ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

З наведеного можна зробити **висновок**, що господарська юрисдикція у випадках, прямо не передбачених процесуальним законом, може визнаватися за окремими категоріями (підкатегоріями) спорів Верховним Судом. У цьому випадку відправним повинен бути предметний критерій (зокрема характер спірних правовідносин), а запобіжником — дотримання законодавчо встановлених засад розподілу юрисдикції. Верховний Суд повинен не тільки стверджувати належність господарських спорів до господарської юрисдикції, а й аргументувати причини їхньої неналежності до цивільної або адміністративної.

Також ч. 1 ст. 8 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» потрібно викласти у такій редакції: «Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в повноважному суді». У ч. 3 ст. 22 цього ж Закону слова «виникають із господарських правовідносин» замінити на «пов'язані з господарськими правовідносинами», а з ч. 6 ст. 302 ГПК України (ч. 6 ст. 346 КАС України, ч. 6 ст. 403 ЦПК України) вилучити слово «всіх».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Black's Law Dictionary. Ed. by Bryan A. Garner. 9th ed. St. Paul: West, 2009. 1943 p.
2. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
3. Комаров В.В. Новелізація цивільного процесуального законодавства та засади нового Цивільного процесуального кодексу України. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2—3 (33—34). С. 467—482.
4. Побірченко І.Г. Вибране. Київ: Освіта України, 2013. 544 с.
5. Резнікова В.В. Звуження кола справ, підвідомчих господарським судам України: проблема надумана чи реальна? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 22. Ч. 2. С. 59—75.

6. Резнікова В.В. Підвідомчість справ господарським судам України: проблеми теорії та практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. № 1 (99). С. 24–32.

Надійшла 30.06.2019

REFERENCES

1. Black's Law Dictionary. Ed. by Bryan A. Garner. 9th ed. St. Paul: West, 2009. 1943 p.
2. Shevchuk S.V. Sudova pravotvorchist: svitovyi dosvid i perspektyvy v Ukraini. Kyiv: Referat, 2007. 640 p.
3. Komarov V.V. Novelizatsiia tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva ta zasady novoho Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2003. No. 2-3 (33-34). P. 467-482.
4. Pobirchenko I.H. Vybrane. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2013. 544 p.
5. Rieznikova V.V. Zvuzhennia kola sprav, pidvidomchykh hospodarskym sudam Ukrainy: problema nadumana chy realna? *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo"*. 2013. Iss. 22. Ch. 2. P. 59-75.
6. Rieznikova V.V. Pidvidomchist sprav hospodarskym sudam Ukrainy: problemy teorii ta praktyky. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. 2014. No. 1 (99). P. 24-32.

Received 30.06.2019

A.A. Худенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна

СУДЕБНОЕ ПРАВОТВОРЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЮРИСДИКЦИИ

Рассмотрены полномочия и ограничения Верховного Суда в корректировке судебной юрисдикции. Установлено, что отправным для этого должен быть предметный критерий (в частности характер спорных правоотношений), а предохранителем — соблюдение законодательно установленных принципов распределения юрисдикции. Отмечено, что Верховный Суд должен не только утверждать принадлежность хозяйственных споров к хозяйственной юрисдикции, но и аргументировать причины их непринадлежности к гражданской или административной.

Ключевые слова: судебная юрисдикция, хозяйственные споры, хозяйственные дела, юрисдикционность, Верховный Суд.

O.O. Khudenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6767-8375

JUDICIAL LAW-MAKING IN THE ISSUES OF ECONOMIC JURISDICTION

The article is devoted to the powers and restraints of the Supreme Court in the adjustment of judicial jurisdiction. Judicial jurisdiction should be distinguished from judicial competence, since the latter is a generic concept that includes all the powers of the court (including the settlement of a dispute involving a judge, etc.). Judicial jurisdiction in Ukraine is divided into constitutional and general. Within the general judicial jurisdiction, economic, administrative, civil and criminal jurisdiction is allocated.

The Law of Ukraine dated 03.10.2017 No. 2147-VIII, which fully updated the procedural codes, was able not only to fill in some of the gaps and to overcome the long-standing contradictions in the delimitation of judicial jurisdiction, but also to create completely new ones. Instead, the newly created Supreme Court was empowered to formulate a consistent judicial practice, including jurisdiction issues. The question is whether he will be able to concentrate the consideration of economic disputes within the courts of economic jurisdiction in such a way that he does not replace the legislator and does not violate or ignore the applicable procedural rules.

It is concluded that economic jurisdiction in cases not expressly provided by procedural law can be extended for separate categories (subcategories) of disputes by the Supreme Court. The starting point should be the subject criterion (in particular, the nature of the disputed legal relationship), and the precaution should be the observance of legally established principles of division of jurisdiction. The Supreme Court should not only assert that the economic disputes belong to the economic jurisdiction, but also state the reasons for their non-civil or non-administrative nature.

Keywords: judicial jurisdiction, economic disputes, economic cases, jurisdictionality, Supreme Court.